

КЫЗЫГААРГА БОО ДААЖЫ

Курне кызыгааржынын урекенин тутураган дээр эвезчегил «курга» медалын артыгына кым-бир кызыгааржынын эрес-дидим, харын-даа өлүм-биле холбошкан маадырдык чоруну даа чаштырган болур чүве.
Забайкальнин кызыгаар окурунун (Кызылдын кызыгаар отряды аңаа хамааржыр, оң чагырамында турар) аставайдынын би-бразинде офицерлерин аразында лейтенант Александр Березин маадырдык чорук деп ытыгар толар-радылгага хонну чок: «Кызыгаар урекенин туурары — маадырдык чорук эвезтир. Ол дээрге профессионалдыктын хун буруде кылдыр укурдулг акылдыр.»
Бина, Таджикистанда, оң чокта чаа келген черинде, езулуг улук-чидим, маадырдык чорук болуп турар болбайн канчаар. А лейтенант Москванын 12-ги кызыгаар отрядында, ол черде дун-хун чок өлүм-биле чаштынган турар отрядка шериг албаны эртирп турган. Оң киришкени хой сангын дайыччы операцияларын бирээзин-ге оң азар балгылатканы ол бугуну херчелээр.
Бо хунерде табынж аккорд дээрлик Россия-Моол кызыгаар уагостонга лейтенант Березин кызыгаар урекенин дидим болгаш тавыгыр, шалкыпн бай.
Ол мынчаар болган. Частын эге хунеринин бирээзинде моол кадарчы кижи Россия девискеринден чиккен маалын дилеп чоруп турар дээр медалын аставайды динчаткан. Тус черини дружинниктери-биле ол айтыкан девискерге үнүп келген. Кызыгаар урекенин кайда чоруп турарын тып алары берге эвез болган. Бичаадажок чиккен мэл дилекчизи чүгеленини, кызыгааржыларын көрүп кааш, алдынын сарычыны кымчы-биле каш улдай каапкан, төрөөн черинин уунче дайбайтып-ла каан. Кызыгаар келтирдир оон оруу мунгаш деп чүве ыччан оон бакжына каа кирген бооруд аан, а оон ычай мунгаш тула...
Думчукаа тулганда бызаа сугжу дээрч ийишкэн, аймаарай берген дээрчи адынын дынан эки тирт-

каш, шуут-ла офицерни хеме таварып, бо-ла келген. Адындаан алдара кымчы-лаптар болаан. Березин бо-дишор чай албаан. Холу штаталендине барган. Дээр шаар аткан сагындырып кызыгаар урекенин доктаанпаан-даа, оон алдыртпас мен дээр изиг күзели соолаш-даа дивези, Бичан ийи-ги ок алдына дзыккен. Ча-дгар арткан девизи кызыгааржыларга чалгыны чок кучи олдуга демеи болган...
Россия — моол кызыгаар уагостонунга болувап турар бо черелдег таварыг-галар чамдыкта тергенин айыбылды болуудаар. Оң чылдагыны ыдыг кызыгаар урекенин мэл оорданын кызыгааржылар, амы-тынн артына катгаш тулдур, харысчалгыл черлерге ду-жаап-даа өзөгө, оларны канчаар буруудаганы, канды хемеч оогазаны биске шуут бидимейн баргы-лаар. Ол кызыгааржылар эр-не хомуданчы болуп ту-рар.
Олег ГЛУХИХ.
Кызыгаар отрядында парадга албанын удуртукчуу.

КОКПА ОРУКТУ ЧАЯ БАСПАС

К АЛЧАН Бизаковна Кудажынын «Өөк» деп шуудуни тура-даа дүйшөй, шэжиэ-биле чугаалап берди. Чүве чугаалаары багай уруг ийи чыл иштинде мынчаар билдингир кылдыр сөстөрн кожа бергенин кайтап хан-маан мен.
— Ноннаны башгай авазы экиээрге көнүс чүве чугаалап албас, дыл соонун болгаш дэл мурчун үн-гирин унур адаас, думчур-ке черт кооанлыгыр. Ун-гир бээр киж болгай. Оон а-ында, ийи ажык эвез үн-гир чыгыс черге кээр-ге, бирээзи ыяап чыдып каар. Чижээ, кибики дээр болза, кибики апар. Бичангаш уругта кол-ла чүве — болун долгандыр турар чүдөөрге болуучу хамаарылазын тодаралып, эвези-биле даа болза, улус-биле чугаалажып амылбайт чаа болун камгалаттар кылдыр чугаалажып өөренири, сөстөрн ийи-ви коюп билги турган. Баштайгы кичээлден эвез-ле даа оозалда турар херекселдерден эгелеп, оон ажык-чуга-ларын каа хереклеттерин өөренип эгелеп бес. Өвезил-кестөр Оон эр-херекселдеринде «р» деп уужу кирген

сөс хой. Чижээ, сыртык, ак-чорган, чорган хасы, орун. Бо беш сөстү сактып, доктаадып, оон каа ажыглаары өөрениринге дык-ла чүве бир чарыдаан бис. Чүе дээр уруг улугды бергине-ле дээр оон-биле кым-даа кичээлдери, оон аас, угаан сайгыралычы кым-даа саргы салбайн чораян.
РЫЯ Араптановн ленсияке үн береш, даштын олдура бу-рүн эргелик. Бичаала-даа бугу назиянда бичи уруг-дыр биле ажыктап келген бичи классылары ам-оозарны ак оркуче артка-ран. А алар ангы-ангы: биз-аазы башкынын тайылбы-рын дүргөн билги алыр, а бир чамдыгы оожем, а үн дугарды ийи-ви дайы-быр сонда билзе-билди-биле ол теманы оожаан эр-тирилер. А хонун башкы үш дугар урууларын са-гуулту саргы чораш олар-каныг лүзаны көргүзүп, бо-луучу болуучу арга-дуржу-лгалыгы ажыглап, сөөлүде долодуп эмчилер-биле ажыл-доп тургаш, чугаалап бугай поинказы калык уругларга коопоз, үчүн сайгыралы ба-гай уругларын ылга хей мелүүнүрөөр асты эй-зыралыг тургаш, эки түнчө дөргөн челип болур чүве дил-дөөниң бугуэр. Оон бир кижээ ам он алды харыг Нонна.
— Нонна-биле 2 чыл ажык кичээлден. Чуну-даа чугаалап битес уруг ам бижип, номчул сан са-лап өөренип алган. Мээм программам эге кластарга таарыштырган. Ноннамы бо чылын доостуруп тура-

рым бо. Болдуви хырын аштатпас кижи деп чүве бугуэр мен — деп. Арья Араптановна өөреничизин мактаарга, ол өөрүп:
— Мен аргып баша өөренип алган мен Башкыма чун үк артып бердим — деп, уруг мактапты.
— Уругун долгандыр турар улдуунап кончуг ха-мааржы чүве-дир. Нонна-нын авазы Калчан Бизаковна уругун өөренип алыр дээр Кызыла бакын салып, коюп келген чыгыс кичээл-лаа үзүп көрбөдилер. Баштайгы чылында авазы калч көп кичээлдеп турду, ам Нонна боту манча көзүп турар апарган. Ол ө-бүлени кончуг акылдуу улус деп билдим. Уруглары шүттү ажыл-артыгыт, Нонна база аяк-сава чүүр дээр, кылгас чүвеи чок кижи — деп, өөреничизинге чоргаал-лып олтурду. Шынапта, кал-ды-даа не киргизе өсө-даа төт төлө болтай. Чаа-ла 16 харлачан элээти уруг бичириге ил башкыны азы-ында онгун-кирил чорт-талганын алымчыге номчул-тар, бижиктер, херек сө-төр биле кижилер-биле ха-

Чаа арга-дуржулга, шенелде. Эки түннелди берген

былажыктар болганга мен база өөрүүр чордум. А Ноннанын авазынчы өөрүшүчүн кижи чугаалап, бичип четес. Чүве чедир мөгөйлү, калкычтылы кү-түм дээр-дир бес дөргөн ө-кө сөстөр Калчан Бизаковна тыпса болду. «Ноннам «бо-гун кудумчуга бир оол ка-гун басты, башкы» деп кел-ди, оомуну кыс апарганын аскербэн-дир мен» деп, Арья Араптановна өөрени-чизинге эгелеген херек-лери чаптап олду. ыдыг чашы кысты оолду чүге сонугураалдыр деп? Ол дээрге амыраалдыр А ол амы-дырты Нонна дидим ба-зын-биле шымып кире-ди. Анаа башкы Арья Арап-тановна, авазы Калчан Би-заковна херин чалгыны берген.
«СССР-нин Улустун баш-кызы» деп хунулуг аттын элдикчи. Бай-Тайгадан келеш Кызылдын ийи да-кыл школазынга бугу на-зын-ында эге кластарга баш-кылап чораян Арья Арап-тановна Алдын оолдун «бз-жми-класыны» бугуду «улуска чугаалавас сиед, бичик» дээр уругларын эжеп турар ада-илерини сыны бо ийи чылда чүс че-лги турар. Ол көзүп турар эл-дег колдуу хоорайнын № 2, 3, 1, 5, 4, шкылазыны-ны эге клас өөреничи-лиги. Күчүн 2 клас Антэя-митутаа 5 сес номчулур кел-ген, ийи чөлөк кичээлдери соонда, сөрбөтөч «жж» ном-чулур турар алган. Бичи чачылап Юра, Шонзайла, Шолбан тыла ылга берге-лээр, 18 чонук иштинче дартык чылдык программа-ны ишкездери, шкылазында мактады берген.
Арья Араптановнанын

бир онзагай чүүдү — бо-дунга көзүп турар уруглар-нын башкылары-биле хары-лааны бижыг тулуп турары.
— Бир башкынын өөрөдип турган өөреничизин мен алгаш, кичээл берип турду бээрине, кайып болду. Уругун чедир билбөөн чүү-дүн каттап өөрөдип болур мен. Бичангаш башкыла-биле харылажып турар ыл-даганым-даа ол.
— «Улуска чугаалавас сиед» дээр ада-илернин чатын канчаарыт?
— Ол бир аңгы херек. Чугаалавас дөлдө мээне хе-рөөн уругуну программанын шым билп алышыга чедир-ри. Башкы кичизини со-рулазай — уругун со-нугураалган көдүрөи деп бо-лаар мен.
Х ООЧУН башкы март айдан эгелеп база бир уругун өөрөдир-би-ле хуэленип алган. Дугу-рушкан шагыстыа чедер бээрже, оожеги Ноннамы сайгырында бажынын дугун ийи чаргаш, сийи кончуг кылдыр оруп алгы, болуу-р чаактарында сырткаашта-ры оон ак шарынчы улам чараш кылдыр хээлп турар Долаана бижиржизин хей-рил олду. Ол кызыл-кызыл эвезчегил думчуг аркы-лыч каа салгаш, дөө-бо-луучкай тыркаш, аксан аштар, оон карманчы сип-алыр дээр эртен бичи кичээлдин онаалганын көр-гүзүп олду.
— Алды кымыл — дилди. Уруг бир-ле чүве чугаалаан черде билп чада-птын. Башкыны маан айты-рымнын катар салды. База билп чалаштым. Долаана Балдан дээгин чангаш ор-ган угазы «омулдуруп» бер-ди.
— Нонна ышкаш дыл соо, мурчуну үнөөр чок, өкпөдөн үнгөн сөстөр дум-чуган хос унур чоруп бо-ру. Ш. С деп үнүргенин мушт ады албас. Бичангаш «Ш» деп уужуку алаарды, дил-дөөн карыштып тулуп алгаш сыгырттып алады өөрөдир-апар — деп, башкы тайыл-бырдап: «— Долаана, сыг-рылатам не, үнүм — дээр, Чоошт Долаананын «Ш» «сыгырыл-ла» эгелестирер, деп уужуку алдарты дин-дил келди.
— «Л» деп уужуку эдаар-да канчап алыр ийик бис. Долаана?
Башкызынын айтырыгын Долаана доран шинээти күш четес, оун алаан бо-данып, канчаар ийик мен дээр хейлтир башкының көрүп олду. Бичик шипте-ринин аразынга дзын наз-ра сазып алгаш көрүзгө, ам көзүп сактып, артууду.
Башкы Долаана-биле беш дугаар кичээл артыгын тур-ган, черинде таварышты. Уругун ийизл ийизалат алдын оржум, чугула көрүп тургаш сактып алады ака-да болза, оон оонда доаан улттаткан. Баштайгы кичээлге орунга хамалкышкын беш сөстүн беш дугула кичээлге дээр чүдө чамдызын сак-

БАЙЫРЛАЛЫНГА ТУРАСКААДЫП

Кызыгааржы хунунга тураскааткан бир чок үлөс— Федерациянын кызыгаар ал-банын айтышыкын баурап бугу-ле улаунышкындара хыналдаан кызыгаар отрядыны командиры кызыгаар чогулд туруп турар коюнурунн сумуларында эки тураны улусчу дружинналарын ке-жигүнери-биле кады кызыгаар аставай-дыны бугу уагосторунга хыналда кыл-ган. Оон түнели-биле аларга, Тываның курне кызыгааржынын уагосторунда бөгүнү амандар Россиянын оон өскө кызыгаарларында бөгүнү байдалга ден-нээрге, чүдө мал оорудан аңдыга, 6 й дал дүвренчиг эвез, тайбын, сол-менди. Кызыгааржыларнын дайычы белен туружу бижыт, дайнычы серемчилели, белеткели шериг сагылга-чуруму, ниити хандырылазы белик денелде.

Хыналда кылп чоруткан бөдүтү по-доконик Н. Т. Трофимов улругтур чораян. Ол ажал чоруп турар уде Забайкальенин кызыгаар окурунган генерал-лейтенант В. В. Русланов чедир көзүп, хыналдага киришкен. Оон түнелин үндүрүп турду, ТР-нин айык чок чер нөүлелинде В. А. Албан киришкен, кызыгаар отрядынын ажал-херезинге «эки» деп үнелди берген.
Боттарыны байырдалын кызыгааржы анаа дайычылар Саян Батгар, Сайбаш Иргит, улуг сержант Константин Велико-ский болгаш оон-даа өскөлөр билик мер-гежилдин, дайнычы болгаш полтикитиг белеткели-биле үткүл шаңнал-макталга төлөтпн болуп турарлар.

Валентина САТ.

ЧЕЧЕКТЕР САЛЫР

Байырлал хунунда, май 28-те, Кызылдын кызыгаар отрядына. Кызыгааржы хунунга тураскааткан ми-нтин болган сөөлүнде, 10 шакта Ала-чүртүн Улуг да-шынын кижикелтеринге тураскаал баарыга че-чектер салыр.
Отрядтын хүү составын-га Шүшенскоеен үрүн та-дантылыг аалчыларын бай-ырдал конзерти болду. Ол мыкша Сергей Поурбо ар-тыгы Улусчу чогаалдага ба-жыны кызыгааржыларга бичи уруглар ансамблини конзертин, оон көргүзүүн

Спорчу чектелдер, мар-шалдар хунунун не болуп турар чүве болганда, бо ула-ды ол хунга тураскааткан оопоту байырдалар эр-тиреш деп кызыгааржылар шиптирдээр.
Бистид корр.

Май 29—Россиянын каайлы ажилдакчыларынын хуну

УДАВАС УШ ЧЫЛ БОЛУР

Шаанда Петр 1-ин хаан-нашкынын үезинде ал-бан организациаларын бол-гаш амы-хууда кижилерин, ылгалы оларын сак-хоо болгаш шиптект ажал чорудулазынын хыналда-нын чорулар дужметтерин физкал деп адал турган. Амгы уде тураустигуна-ла, үр болбаан каайлы орган-нары ол сөстү каайлы деп сөс-биле улгазын барым далаап адал турган.
Тыва Арт Республика турар уде бичангы каайлы албаны Сац-хоо ламызынга чагырттып, амгы удеде каайлыжыларынын кылпы чорудула турар хүлээлгезин күүүсүдип турган бооп турар.
Тыва Республиканын каайлы черин тургускандан бээр удавас үш чыл болуп Ийи чыл ажык болган бо хуусаада каайлы чери колдуунда болуучу хү-лээлгезин күүүсүшпаан, тургустунучу ажил ийи-биле холбожы келген. Бичангаш оорук каалама дорт эвез, тургустунучу ажил-ны бегерелер таварып эртер улуг шыггалданын оруу болган.
Чача структураны кадр-лар-биле, материалды ба-за техникутун дер-херексел-

Бо оркучу безин хаа көр-нүп, сан-туд талазы-биле көр-гүзөр чүве болза, Тываның каайлы чери хоню көрүп эрктени чуруттуул келир. Оларнын чамдыктарын чо-гулмалыг шиптирлээринге чо каайлы черинин уаду-тулгазы (нашалыгы И. М. Сувандин) чогаалдычы, тургустунучу ажилдан кел-гени каракаа көсүкү.
Республиканын ажил-гаайлынын ылгалыга хойлу-дурум камгалаар органдарында, экономист бугулгөлдөр болган оон-да аңгы тускай эргемин-дер-биле долдуган чаа коллективти мөөнөп тур-гусканы база чаа ажилды бут кырынга тургузуп, оңу экиндер дээр ажиллап келген болгаш ажилдал-турар-даа уадуурчударын, мунда үр ажилдаан тускай эргеминдерин үлүү кончуг тургустунучу хой чүве чугаалавайн, бистин каайлы черинин бодунун үдүнү кирип турар Россия Фе-дерациянын Курүненин каайлы комитетинин кезек сан-чугаайлары-биле та-чымшырып көрөй.
Федералдык бюджетге Курүненин каайлы коми-тети кирип учурлу акша тегин 106 хууга күүүсетен.

КАНЧАП ЧИДЕ БЕРГЕНИ ОЛ?

«Бры чокта, чалгыны чок ышкыша» дийер. Бры аажын чалгындап-тар, хей-адыш көдүрер, сестил-хонну чыгычдыр, өөрүр. Мундараанда мун-чугула, өөрээде кайдиги, бичи ырыла каалтар. Та, артыда чүрек-херек хосталы берен мыкша са-гындаар аян, Дарит өр-темчедер ырга хонну чок кийи онду бичеер.
Солун таалангы ырыны динчыл аарга, эгинде аар чүк арлы берген ышкыш болур. Дайын-даа шөлүне табын-даа уеде, ажилдын кадыг-берге-даа үезинде, кижилерин туруп-могал-канын ыры-биле часкарар оокруградыл чораян дие хөөргид болбас боз. Сек-кидин, мунгарчылдын, өөрүшкүнүн чатыс эми — ыры дие чазын турбас деп бодар мен. Бры — чалгындангылар күштүн некемези.
Сөгүттегиинин кол-ла угла ышкышынын ам-из ажи-мдык көрөй. Моон мур-пунда чылдарда, номучу-лар-даа углаан бо-р. Бир-ле чаа ырыны бижип каар-

Чоокта чаа телевизорга журналист Раиса Яндара-нин дамчылыгында анык чогоалыч, композитор В. Серенин чогаатынын «Бизаанын» ыдызын» Гимна Доржу биле Сергей Ондар кончул-ла чараш, та-дангыг күүүсүгелер. Кижик катал-катал динкаасын келир чораян. Ол ийи ар-тыгын үнереи дык-ла таар жанын эскердим. Төрөөн Тыванынны бодунурунда талантлыгылар хой-ле-дир. Анаа чоргарланмас арга чок, Касынмын көзүл-бөй, чоруурлары база кайы хой деп боодар мен. Ажилдар чेरимге, бир ажилдакчымыс ол чаа ыр-нын сөзүн айтырып келди Билбизин чөл болган. Үс гүнде бижээмин дер радио да дамчыгып турган болза, дораан өөрени шаап алба-сы? Шап ол айтырыгын сындала-биле моноу бижиги ужурга таварыштым. «Фри-де чаа ыры» деп дамчыд-ганы катал эгелезе чүр? Оңу чатыс мен-даа эвез, өскө-лер база деткир боор.

Ирина БЮРВЮ. Кызыл хошар.

тып алган. Оңа чедир са-нааш, 5, 7 деп саннары каалтар, а дедир санааш, 1, 8, 9 саннары тутпукан. Амдызында сес халгы бичи Долаанага өтөмерже шымып үнеринге шипта-раазыннар хой. Бир эвес ол боду кызылар болза, баш-кызы аңаа чурталгаже дү-дүүнү калчап бээрине бу-зуредди. Амгы уде Дола-на «ал— аад, ол — оол» дээр хейлтир сөстөрн ил-дик чок номчул турар апар-ган. Казан ийи ажиң эвез чинер каарге-ле, бергедей бээр. Оон үн уужу, сан бу-рауун ийи кызык алырың-га ам-лаа кайт-лап чылдар бич. Уругун бодундан, ийи-ленин хой чүдөөлө хамаар-жып хунун кичээл эезинде билдим.
А башкы кичее кайы хи-ре киш, энергия херегил дээрзин ийи кичээлге олур-жугушпа, көрдүм.
— Тускай программа бар эвез, үдүг келгеш баара-ла, дараазыга кичээлди кан-чаар аоттиренин көрүп план-нып, кичээлге ажилгаар көр-гүзүг материалдарын үлүү кылдып алыр-дыр мен. Баш-тайгы удеде айма турвалар-тулдум, дыл шимчевестей берген ышкаш болур чорду. Үнү чөг үргүлган кандыг-быр үн үлүүтүп, оңу өөрөдип дил деп чүве белеп эвез ажил. Бичаала-даа бичи чаш уругларга кым-бир ки-жи дуваалайы апар, олар чурталганын чырык хунун көрү апар деп үлүүдү бо-лап келирине, назы-харым-дыла үтүүндөгү. Сөөлү уе-де уганы арты четес, кем-нит үргүлганын көүдөп ту-рары мени башкы кичизин база дуваалдып турар. Бичангаш бодунун арга-дуржуларыны ыдыг тургалже үлүүтүрүп турарым даа ылда.
Хоочун башкынын кичээл-деринге олурчуп тургаш, оон бичи өөреникчилер-ге ынаан, оларнын дашкыны болгаш иштики делегейи аки билдин, бирде харын-даа эштери деп кады баш-тактанчыл олурданын эскер-ди. Бо кижиле болза, беш сөстү бугун кичээл (30 ми-нута) дүргүлдүзгө каттап келди болза, дараазында ки-чээлге ол сөстөрн кайып дилди алыр хонну калып ий-чаан. А Арья Араптановна кончуг бижиге туровштур, бодунун салып алган собулга-зынга шымып, инвалди үгүл-дүр чоруп дээр са-гыш аарып чоруур бол-гаш оңу шылажып эртип, кааны багай чашаарысыка ак оркучу айтып берип чо-рүк бичири кижик. Ийи чөлөк иштинде кады ки-чээлдеринге олурчуп, чугаа-лажып келим, болуучун тур-гайында чатыс сөс-даа үн-дүүнү чалгаштым чүдө өөрениччилерин чугаалап, олардын өөрениччилерин-ге доктаар башкы болду. «И-жини чарамы — иштинде» деп тыла улустун чугаазы Арья Араптановнага-ла кааттырган деп ту-дөөлө келим.
«Эки өөрөткен, кичизит-тинге үргүлгар чурталган-нын копка орун чаа бас-пас» деп, хоочун башкынын чугаазына чашаарышыс арта чок. Оон «А» деп уужу өөрөткен өөреникчилерин ал-санап четес чүс-чүс. Ам инвалди, үнү багай уруг-дардын сан-данызы база үзөп эгелеаан...
Светлана МОНГУШ.

Батын КЕНЕШ. Тываның каайлы черинин парлагы референти.

Владимир Кара-Сал

Дан, хайтазы үнгөн Хүнүнү чурту

(ДЕЛГЕРЕҢГЕЙ ОРУК ДЕМДЕГЕЛИ)

(Уланчызы, Эгеzi № № 96, 97 «Шында»)

Челпес чүвени түндөй чугаалай, кимоно деп тор у хеттиг, чүстүг сиген сыйгаспай, чыраалады араак, быдырады базар, хаак дег ээлдек япон хөргөзөн кийи кандай ийик, ол чонун ийити хөөнү база ындиг.

Не кийинчи септиниле нарын амыралдын жүкү биле сенчизин ында. Бо дайында дыйнаадын тоол-чургу каш өсө чугаалаар болады.

Бир-ле катал япон чонун Но-Бурагы аяк толун хай деп чадал кааи мунгаараа, дүш башкарып чакан.

«Канчап барганмыс», ол таанда канчап ындиг чүр турар чүвөл дээш биейи черинге челпик кээрге, күсчүг челпес кан демилгерлен кылып каан ийи утук хаалга бар болган. «Бо-та болбаган чүвө-днө, чүд деп мындай экик апарды» деп чонун арзында хун үнүп, чер-девиэчир чечектелип келген. Ол-та хөвээ не кийинчи локтаан черинге ийидүр чагай турсакал болуп атып калган. Оң дээ бо-

длашпас, бодуну азын-адак анык көстүр, оожум будуштуг, мерген угааны дээрги Кико Исиси оң төрөн чуртуга келенивис дээш байыр чедир, чунду-даа мурунда Тыва дугайын сонуургап айтара берди. Бистин Президентис эде олтурул, караан улгатыр көргөш, худум-зурувушаан элчин чергенин хүлээлгезин күүседин эгелей берди. «Тыва дээрге, Азия дитин төвүндө турар үндөзин чурт болгай. Аңаа кийилер чаа эрааны мурунда үш мүн чыдардак бээр чуртат келен. Угувуш чикти төрөтөгөтөннү 19 белик саябарынынн бирэзини, түрк, кыргыз каганаттары дээш-ле чоруп берди. Оң сооңд» дээш, Тыванын арде-бурунгу, чаа төгүзүңге доктап, хөгжүдөңгөн бөгүнү байдалыга чедир төгүн берди. Сара Мон-гучовна чур-чуртун не сеткил-биле сактып чугаалап ордү.

Аңык чылдарымда Москвага 5 чыл ажык өрөнгө киремде, Тываны эки билбей чоразым дээш бөдүдудатпай көрүмөр. Сөөлүңдө көзү сонуургап көрүмө, тускайлап төгүлүг, агаар-бойдуу будуңу курар, келир уелиг, барык-санчыг оңсагай орон шыкатыр.

Иде харын, ниитиле хөгжүдөңгөң чыгыр чаданын чиктиренин сес улгү үшүңи тодаралып алган бис. Турция, Швейцария, Америка, Кыдат, Моол дээш чиктектү чурттарын 106 фирмалары-биле акыл-дактары-биле айтара дөштүрүчү. Ол чүл дээш чугаалайгышкынын бугу таалайг нарын бөрге болган харысалгалыг дээрзин баш улур саныдыр тураттыр.

Кайы-хамаанчюк чөрге

хөвар үк-төгүзүн тодаралдырыгга киржип турарлар. Ол дээш четтирдис.

Дээрги Кико Исиси бажын согах кылгаш, таны-жылганыч утказын улам ханыладып, ажыл-херекти хөөнө шилчип:

— Нандыг-даа ниитиле-ге экономика-салдыг харыл-заалары кол айтыртып. Манаа хамаарыштыр кандык-каңдыг бодалдар, ара-дур-жулга бар ирги, дээрги президент? — деп айттырды.

Шериг-оол Дизинжикович эгезинде чугаазын ылави-лап:

— Кол-ла чүвө дөзөлөл-дүргүжүлгө кылып алдыр-ыстан хамааржып, Эконо-мист кичи болганга, мени Японияны хөгжүдөңгө, акшаладырышкынын сал-дышкынын, ажылдамал-газы болган мурун кичи те-хнологиязы сонуургап тур-ар. Херек апарса өңүгү металдары кзып тывары-лыш акыл-агылы, хөмүр-дэш, кобольт болбаазыра-дыр төлөвилелдери санал-дак болуп бис.

Чижээ, Тыва шапкын хемерниг, дагыг чурт болганда, биче ГЭС-тер турт чулуга. Э-Ферангач бисе Швейцария дулаажыр болуп турар. Оң ангдыга, дүк болбаазыра-дырны Германия 16 милли-он долларын тускайлап көр-гөн. Эң ылагына алы-кеш этелп кырышкан чүе на-ды акылдан болбас деп бис.

Ындыг улетуртун төү чүр шимээшкынинден коргана Кобе хоорайны бөлөп ор мен. Оң чурттак-чыларыга дулаажы кыл-ды арга-ылыгыг черни айтып берип болуп бис — дээш Президент кезек бола-ны берди.

Шынап-ла, дузаарак сет-килдн ханы уткалыг сана-

лы япон тала дымк чүдүй-дүзүңүгүлүлүлү ады. Олар буттарынын технологиялары, дегир-херекселдери болган тускай эртемингер-лери-биле келир, аңаа бис-ти улуузуус кады ажыл-дур Бийш белеткээр чөрге оңу белеткээриниң бедик технологиязы, ыашты бо-баазырадыр, экология ден-тигүрүн катал тургузари бистерни сонуургап тур-ар. Дора дээрге, техника-гай биле акылдан өрөнни ал-лай бис. Оң ангдыга чуга-дыл, эртем-төгү, өөредил-ге болган транспорт ха-дырлаадырнынн база салы-саарыла кылырнынн хоой-лу-дүрүмнериниң дугайында болган.

Бир-тээ, бис Федерация Човулектилер парлазый хундугулуг Владимир Филиппович Швейконун айтышы-нынн арзында харылаа-лары улам ынай ханыла-лып, хоойлудулуга акыл-дур өрөнни көөр сорулга-зы болганмыста, соода-ылга чөөтү олче шилчип берди. Үндөзин Хоойлуга дүшүр Федеративнн Ху-ралдын үстүкү болган азы-ны парлазары болуп Фе-дерация Чөвүлети биле Курене Думазынынн ажыл-чоом улгуганыга доктап, хоойлуларны хүлээп ал турарынын чуртун биден бирээ чонка таныштырды-ы.

Бодунун азын дээрги Кико Исиси олч парламе-тиге хамаарыштыр лызг хөй сонуургап чүддөрү берди.

1946 чылда хүлээп алган ийри Конституцияг эбузар парламент курене эрге-чөөлүгүзүн дээш болган хоойлукчуларын кыра чы-гыс органы болуп. Ол тө-лөлектилер парлазын биле

Човулектилер парлазый деп ийри палаталардан тургу-сунган. Сонуургап чүвө премьер-министрин парла-мент сонугу турар болза, сайттар кабинеди парла-ментини чыгар болган тө-лөлектилер парлазын дү-жүрүп, тарадып болуп эр-гелиг. Төлөлектилер пала-тазында 511 депутат ба-наап турар. Хуусаази ийи чыл, оларны 130 сонугда округтарыга бүгү-ниити дөрт болган чажыг бады-лашкын-биле сонугу тур-ар. Чөвүлектилер парла-тазы 6 чыл хуусаалыг, 252 депутаттардан тургустун-ган. Оларнын 50-ин бүгү чон, 76-зын 47 сонугда округтарыга барымдаалап чаажыдып турар. Моон ал-гаш көөрге, ийи палатаның иелдирич чон сонугу кылдыр хоойлуудуң каан хуусаа бетинде төлөлекти-лер парлазын сонугдалар болуп эртен. Тунисе-линде эрге-чыгырга 38 чыл саалап келген либерал-демократтыг партия сод-гудалар бүдүзүндө кы-дыгышкан чеди үрмек пар-тияларга аштырып алган. Мындай байдал Россияга болуп турган политиктег мезилектичикининерин сал-дары болуп чадавас. Бот-боттары билчир байдал хөңүл, япон-россия харыл-зааларга хамаарыштыр чү-дүрүлүшүлүк болган, 1993 чылдын декабрь айда бисе болгудуа сонугдалар үз-инде дээрги К. Исиси даш-тыкы хайгаарачыларын бирээзи болуп Москвага тургаш, Борис Николаевич Ельцин-биле жуурашкан. Кады ыттыгтарын чүрүн чыдалга карточказы кылдыр Шериг-оол Дизинжикович-ге берип каан чүвө.

Япониянын туралат ту-рары Кунашир, Итуруп,

Шикотан, Хабошан деп ху-наштыг дөрт ортулуктар-га хамаарыштыр Россияны тускай туружун японнар угаан-сарылыгы биле, бу-ругуу чылын Б. Н. Ельцин-ини аян-чорууну үзүндө ат салган Токио үгүлганын сактып турарлар. «Манаан тудум, байшыдалдыг апар-сен» деп чүвө ол эвес йа-наа, 1993 чылдан эгелээш ийи чурттарнын арзында салыг-экономика харылаа-ларга чамдык экижишкын бер болган. Элээн каш үлгү керээлтерге ат салган. Рос-сиянын организациалары-нын болган будурулгелери-ниң япон фирмаларга өре-зин (оларын санагы-биле 1,6 млрд доллар) таарыш-тыр төлээриниң аргаларын айткан.

Бистерни чаалап хунду-луг дээрги К. Исиси биле жууражылган чыпары-ла, ажыл-херекти кичилер-биле дужар дээш чөвүтү-үс. Шилден бүткен байшы-нын ийи дугар казынга чеди бээривисе, турман та-лазы-биле лыга хөй чурт-тага сурталыг «Селан» деп компаниянын Президентин дээрги С. Хатиро база чүкк сөөртүлгезин «Хоф-Фман» деп компаниянын Президентин дээрги Г. Моуэ бо манал турлар.

Тыванын бүгүдөгө бил-дирчир арыг-чагай агаар-бойлузунуң, ан-меденин, чыгык-байтаанын дугайын чугаалайгыш, дыма үр болу-вус. Ак-көк хемер, талай-чыгыг тыва кичилер дугай-ында кино-чүрүк көрүзүр деп бир дая береш, соксап күтүвүс. Боттары четки-лик келеш карак-биле ма-дулүс бүүзүрүбүз деп бо-лоо септик ийиш.

Рейффтин бадыткал тура-рын эбузар алдыга, Гитлер-биле кады келген хөргөжөк 1954 азы 1955 чылда халын-дан өлгөн. Ол чылдарга Ваа Браун — бир эвес ол шын болза — 42 азы 43 харлыг турган. Тус чөрини уруг казыгыг чуртталгычыларын чугаазы-биле алдыга, Гит-лерки альютант 50 чылдан ийри ордун үзүндө өлүп калган.

Гитлер баштай суур-нуң чуртталгычылары-биле шоо-луг харылаашпас турган — деп, Рейфф чугаалап. — Бичнаа-даа кады келген кичилери өлүгүлү каарга, индей төрөл болкунун амы-дырлыгына кол, идентейлиги кичи апарган, Биланын бичи уругуларга хөлдөк чок болуп бугу үени оларнын-биле артиртып турган. Ин-дейлер оңу «эми» дикир турган. Чүгө дие аараан уругуларын ол акаар, кара-таар болган, Бичан база-ла Гитлерниң чүрүүн көргүз-үрүмгө, олар оңу доран та-нып кааннар.

Кажан суурга антрополог-тар болуп чедип келген турга. «Эми» аарыг, аскал турган. Олардан дезиг ман-чал чаалап кичини, индей-лер, чаап уругун ышкып, холдарыга көтүрүп алган, ийилер апарган дээрин ийилер Рейффке чугаалап берген. А оң союнда чыл өрттөнө база бир медээ таарган. Гитлерниң наистер «анчылары» тудуп алган, чыжыды-биле Перуже апар-ган...

— Ам Гитлер дугайында чүңү-даа дыңнаап турар бис. Бир эвес ол ам-даа ди-риг болза, ол ам 104 хар-лыг ийик, ол дээрге оран-чок улуг назы. Бир эвес ол өлүп калган болза, бис мыйал-ла дыңнап каар бол-гай бис. Оң-биле чүгү бол-ганы биле алып дээш, бугу аргаладыр ажылап турар бис. Ол чер кырыга ал-ше хөй бак, денлини бу-жур үгүлгелери кылган. Бичанга делегей оң сал-дымнын дугайын биле алып эргелик — деп, Рейфф түнээш.

Сюзан ДЖИМНСОН. Ричард ЛОНГ.

БАЛЫКЧЫ АДЫГ

Аңык Чыргакынч Би-чектиге чаалап чыткан бис. Бир хун экик Саша биле Балыкчан чоругаш, оң шаа кыдырты шедип алган, аш-чанын олурувусту, адаагытты суг, чалдыкынып эгелээш. Чүү ийи чедип келген чор дөп бодал-биле суг хөөлөөш ийштар араандан акылган көөрүвүске, каткайы-хуу-рааын кичи боор, улук ка-ра адыг ийи холдары-биле сугу экишенэн тур.

Корткайыстан дедир маңышкыш, элээн шимээр-геи, алгыштыкыс-даа. Аам ындайда өзө иштин-че халып кире берен. Чү-нү канчап турган адыг боор дээш, хөөлөкчи көөрүвүс-кө, балкачтары сайе үндүр эжип турган болду. Элээн каач балык сай кырында ам-даа дырбайтып чыдыр-лар.

Аалга келеш, улуг улус-ка чугаалаарымыска, мыска дээрнен: «Койчулары, адыг дег угааныг амытан чок болгай. Мал-маган, ан-мед-даа базып алганда, оң чоогундан ыравак, келеп чыдар, чаан бооп менди үнген-дир силер». Мээ да-нын адыгы «Нара хав» дээр чүвө. Ол ынаарда ба-за бистин өөвүске орган. Ол мыска дии:

— Кичини көрүп каанда, чаныс дым артыга чаш-тынып чыдып алды амытан чүвө. Баштай көрүп кагың-да, билбөчөңүзүн дээр.

Чалба ашак айтырган: — Адыга оон ынай ча-жыттар бар бэ? Халып кел-зе, канчаптал?

— Дагаар чүвө барда даашык кылдыр каар. Дү-не аштыг чоран болуваңа, эзектин кыгытат. Кичине ийи үш метр чок шурал келеш, ийи бэт кырыга тура дужар. Дезин чөрдө болбас.

Ол кээрге: «Канчап ба-штын, сокса, чорү?» дээр-ге, хая көргө: «Онтаң даш дег арлы бээр.

Бодум адыг аннаарымга, оңу өжөгөөр ажыдыштыр аар чордум. Кара ман биле кээр. Хорадары ындиг күштүг чүвө боор ийи үш метр чок-шурал келгенде, ындай бээривисе, ийи каран шийип-тер амтан.

Серг-оол САРЫГЛАР. Чоон-Хемчик кожуу.

АЖЫРБАС, ДАРГАЛАР

Шоодуг

Кудай-Мерген жууралдар-га ол та таяржы бээр кичи. Оозун мээңа хөөрөп чугаалаар чүвө. Кудай-Мер-ген бир-ле катал колээ суур-дан кожуун төвүнчө орук-ка машина дозуп турган. Хундээр манаан, сөөг. Көжөңкитий апарганда дар-галарын «чик-караа». аскымыан айт дег халдып олурган. Кудай-Мерген бо-данган. Бөгүн чамас бол-за, ажыдан озалтар. Ры-ноктун кыдыг-бөргө хоой-лүзү оңу эээргөсө. Оңу ажында яргыда кызыр-лышкын база чөрүп турп болгай. Ажыдан үндүрүр дээш, чылдак хал, амраар баа.

Кудай-Мерген-даа «чик- караны» доктадышкан. Ко-жуунуң чыгыра даргазы, элээн хөй «молдургакы» даргалар машина иштин долду олуруп алган болган. — Кад-рылар чорлу-к-вус. Олурар чер чок-тур — деп, кожуунун чыгыра даргазы чугаалаан.

— Ажырбас, даргалар. Чаныс кичи-дир мен. Ме-ни хай сугар черинер е-даа болза, сүп ал көүрөң, да-галарым — дээш, Кудай-Мерген ээрэкип турган. Чаамаи шылашкан. Ма-шинаның дүшкөш, оң соопте үгдэй кылашкан. Кудай-Мергениң сеткили ажып, өөрүг берген.

Көк-оол САЛЧАК.

КЕНИНГ АПЧЫРЫ

ТУСКАИ УНАРУТТЕ

Дыңнааным-биле

СААМЧЫР ТАЙГА

Бин-Хем — республика тараалан-даа, малчын-даа бууныг кичилер-биле айлак кожуун. Оңу чоң эки ойдор, Оң-биле калы кожуунуң төү — Туран хоорон о чылын 110 харлаар. Ол дээрге улуг төгү, Бин-хемчилер моон-да сонга мурун-дүс ордуга турарына бүүрүвүшкөн, ол кожуун-дүс сонгу талазында Сани дагыларна эспедиси-яга ажыдап чораш, чарыларыг ужуражып кел-ген тыва кичилең дыңнааным тоол чугааны номчү-чүларга бараалгаттым.

Шаг-шаанда уруг-дарыг чок ийи анык кичи аңа көкүл чөдө берген чүвө-дир. Тайга таскылдыг, агаары арыг ол черге олар эки амдырдыгы эгелээш дээр. Ан-мени, балык-ойланы, ай-бөзи оларны чүдө аш-чурттан адырып алган эвес, харын чагай амдырдылдын, аас-кежинин, шыны бол-ган бердинең шынышылдын, болдуман чүдүдү бодалар-дырынын үндөзин-рин тур-гускан.

Каш чыл өрткенде ддым ол араатрга хун өсези мурунчуудан артык чы-рык шыкаш көстүр апарган: өр-бүлгө чаптыгы, чараш уруг чаятынган, өңүң эриг эриг чажынга, оңу чааган экинге амыраш, оларны ажап кадалгап, чад-рындан үмөс, анал-меднээрине беши далаш-пас, өөрүшкүзүң өнригер-ге алзынган, кезек уде анга турган дээр. Борбик оңу чүдө чаныс чакты-рын чүктөздөн бээр элээн

үе эрген. Аңың кара эдиде-ге кирип аткан, катал ушул-алды кара чаныс огу «чалгаарай» берген дээр. Эриг мыак чаш төлү незиниң ас судун төптөстү турган дикар. Анык иениң эмининч саамчыры дам барган. Бичнааг хөөлү-нү хиличкетип ораны эмин эмер ужурга тавырш-кан. Каданың эминин ас суду анык аштык улам күш кирген. Дөңгөл кир-ген ашак улам сөгөш, аң-нар, балыктар, орзаның ай-бөзи ажылаар аргазып улгатырлаш, улам чагай амдырдыгы шыны берген дикар.

Өр-бүденин чурттал чор-рааны бо улуг дагалар ку-жаан Саамчыр тайга деп адай берген уугур ылда чүвө-дир. Бо тоолуру чуга-аны моон бир ины, улам чаран, тынгангыр ыдырын бин-хемчилер-де билсин!

Алексей АИР.

АДОЛЬФ ГИТЛЕР АМ-ДАА ДИРИГ БЕ?

Делегейнин ийги дайында миллион-миллон кижилерин өлүмүгө буруулу, адооб-шүдөс өлгөн оң аша 1945 чылда, эртенге үмөр-ө өлгөн. Кичи кангап хамас чаа медээ-биле алыр-га, ол Муруну Америкага дээр боп хунчера-де, 104 харлында ол ам-даа дириг боп чыдавас. Үш чыл оруурга делегейни кайгалык кыныг медээден Адольф Гитлер Чилиде дириг чуртат чо-руур деп, чамдык эртемденер бадыткап турар.

Антрополог (кичини биологтуг тургузун шим-чилээр эртемден) Лео Рейфф мыныг элдептег медээ чыдала: Гитлер 1945 чылдын июньда-ла озалааш сууржугаш Сан Диегога чажыды-биле дезин чеди келген, индейлер арзынга хорсак-каныг турган турган. Сөөлүдө хөй чылдар эрт-кенде Гитлер 100 харлап, кадыкшымы суулар-баксыран-даа болза, шимчегини хөзөөр болган.

Кичи сакыжыга кирбес элдептег ол ажыдыш-кынын соода, база бир чаа медээ аңчалган: на-цистер «ачылары» оңу тудуп алган, Муруну Америкага апарган. Бичан ол чүрек аарымдан аржакч чырагадан турган. Оң бээр дириг фашист-тик салым-чолун база катал карагы чажып шуг-лашкан.

Гитлер дайын союнда каан мен — деп, Рейфф чу-Германиядан дээр береш, индейлер арзында дириг чурттал чөрүрү деп бил-бис — деп. Рейфф чуга-алап, 1990 чылда наистер «ачылары» оңу истап си-рип тылаш, апарган ди-жир. Кажан ол туурттур ап-турда, чурттин аары ийи берген деп чүвени батыл-шывас бис. Ол хөзөө оң дугайында чуну-даа дыңна-ваан бис. Ол ышкы Гитлер дикир бе азы ол бе дээр-зин база-ла билбес бис.

1989 чылда Рейфф болу элден таарылткын херечи-ни арзында чурттал тубо ак кештиг бөрүндү кичиниң индейлерге дириг бурган деп болу беринеге сөзүк ап, ол Адольф Гитлер эвес ирги бе дээр бодалга келген.

Хөзөз эртемден доран парлала конференцияны чыгган. Бодунун ажыдыш-кынын, көрөгени, билгенин хөйге бадыткап көргүзери ол. Гитлерин 44 чыл дур-гузунда чажып чурттал кел-сени чалдыгдан тыгылган херечилдери, дандырак адаанын сан-медээлери, на-цист турсакалдары эртем-ден көрүктөс.

1989 чылдын октябрь 14-те Сан Диегога суурдан муруну бырыан чүчө 48 километр ыракта турар да-лар кызааныга кылган турлаага Гитлер турда, фюрери душ болуп көрүп

— Гитлер чиде-даа берзе, аңаа бүүрүңчиг бадыткал-дар артып калган — деп, Рейфф чугаалаан. — Ча-дырынын иштинге турган аптара иштинден ирик алгы-да орал каан номнары, карталарын, ийи туу наист-форма хетти. Гитлерин медальдарын тып алган бис. Чүруун көргүзүрүсөң, ук сууружуштың кырганыры тышкан чүүдериности Адольфун-дур деп танып, бадыткап каан. 1945 чылдын июнда ол даштыкы кичи бир хөргөжөн-биле болган адьютантылыг келген дээр-зин олар төгөзөн. Моон ал-гаш көөрге, Гитлер биле Ваа Браунун Берлинде бү-көргө боттары амы-тыннагы четтиниктен деп медээ да-лаш-биле соора чарлаттым.

СОУРАКТАРГА

Женева Психика талазы-биле онза хөвар күштүг, дикар амытаннар биле беши чугаалайып шыдаптар арга-лыг, оң-оң чыл бурунгар өттүр көрүштөр бодунан, мун-мун километр ыракта турар кичи-биле беши чугаалайып болур харык-шыктыгы. 8 харлыг уругну эртемденер хандар өере. Ийи көрүп турар.

Эшли Дж-Фер Пакистан-да Лахор хоорайга 1986 чылдын январь 1-де төрүт-

лер репортерларга чуга-лаан.

Уругун ала-нези толү-нүң 2 харлыг турганла, элден чанын бээрин чуга-лап турарлар. Бажынга кым-бир кичи кээр дээр болза оңу уруг каш минута бурунгар биле каар.

1989 чылда, Эшли 3 харлыг турган, Сан Фран-цискога болган күштүг чер шимчээсинини каш неделя бурунгар сагындырып тур-ган. Ол харын-да Совет Эвилелиниң буурап дуже-рин беши, Билл Клинтон-нүң АИИ-тын президентини.

узус ол кыйгдан коргун-сүртээр, а чамдыгы ам-раар.

— Уругун чугаалакы-биле 1996 чылда бөмбүрөк кырын дык чыгыг чалгыг шыла алыр. Харлыг чур-тарга беши кичилер чыгыг хетти келе бээр. Чылдын аэрт эригдөлдө шүгү чүвени доңгагы салыган ышкы болуп болган кор-гунчүг апар, ыңгалажок даразында чышты чалгыг чиде бээр.

— 1997 чылдын ча-Виньда Союу Корей АКШ-

— 2011 чылды көрүп тур мен. Кичилер доктор деп бир-де кичини мактап, байырдан тур. Ол ширтен-дар, аарааннары эмээр, Кичи-лер оң союнда ол аарыгдан кажан-да аарывас.

— 2030 чылды көрүп тур мен. Мун-мун кичилер, сүлдүс корабилдерде укудул чоруп турлар. Оларнын өөрүшкүлүн, хөзөзүн, ийи. Олар чаа делегейге база чуртталар.

Рей ГРАВОВСКИ. Корреспондент.

бузуруу, адооб-шүдөс өлгөн оң аша 1945 чылда, эртенге үмөр-ө өлгөн. Кичи кангап хамас чаа медээ-биле алыр-га, ол Муруну Америкага дээр боп хунчера-де, 104 харлында ол ам-даа дириг боп чыдавас. Үш чыл оруурга делегейни кайгалык кыныг медээден Адольф Гитлер Чилиде дириг чуртат чо-руур деп, чамдык эртемденер бадыткап турар.

Антрополог (кичини биологтуг тургузун шим-чилээр эртемден) Лео Рейфф мыныг элдептег медээ чыдала: Гитлер 1945 чылдын июньда-ла озалааш сууржугаш Сан Диегога чажыды-биле дезин чеди келген, индейлер арзынга хорсак-каныг турган турган. Сөөлүдө хөй чылдар эрт-кенде Гитлер 100 харлап, кадыкшымы суулар-баксыран-даа болза, шимчегини хөзөөр болган.

Кичи сакыжыга кирбес элдептег ол ажыдыш-кынын соода, база бир чаа медээ аңчалган: на-цистер «ачылары» оңу тудуп алган, Муруну Америкага апарган. Бичан ол чүрек аарымдан аржакч чырагадан турган. Оң бээр дириг фашист-тик салым-чолун база катал карагы чажып шуг-лашкан.

Гитлер дайын союнда каан мен — деп, Рейфф чу-Германиядан дээр береш, индейлер арзында дириг чурттал чөрүрү деп бил-бис — деп. Рейфф чуга-алап, 1990 чылда наистер «ачылары» оңу истап си-рип тылаш, апарган ди-жир. Кажан ол туурттур ап-турда, чурттин аары ийи берген деп чүвени батыл-шывас бис. Ол хөзөө оң дугайында чуну-даа дыңна-ваан бис. Ол ышкы Гитлер дикир бе азы ол бе дээр-зин база-ла билбес бис.

1989 чылда Рейфф болу элден таарылткын херечи-ни арзында чурттал тубо ак кештиг бөрүндү кичиниң индейлерге дириг бурган деп болу беринеге сөзүк ап, ол Адольф Гитлер эвес ирги бе дээр бодалга келген.

Хөзөз эртемден доран парлала конференцияны чыгган. Бодунун ажыдыш-кынын, көрөгени, билгенин хөйге бадыткап көргүзери ол. Гитлерин 44 чыл дур-гузунда чажып чурттал кел-сени чалдыгдан тыгылган херечилдери, дандырак адаанын сан-медээлери, на-цист турсакалдары эртем-ден көрүктөс.

1989 чылдын октябрь 14-те Сан Диегога суурдан муруну бырыан чүчө 48 километр ыракта турар да-лар кызааныга кылган турлаага Гитлер турда, фюрери душ болуп көрүп

КАРАА КӨЗҮЛБЕС УРУГ 2030 ЧЫЛДЫ ӨТТҮР КӨРҮП ТУРА

бузуруу, адооб-шүдөс өлгөн оң аша 1945 чылда, эртенге үмөр-ө өлгөн. Кичи кангап хамас чаа медээ-биле алыр-га, ол Муруну Америкага дээр боп хунчера-де, 104 харлында ол ам-даа дириг боп чыдавас. Үш чыл оруурга делегейни кайгалык кыныг медээден Адольф Гитлер Чилиде дириг чуртат чо-руур деп, чамдык эртемденер бадыткап турар.

Антрополог (кичини биологтуг тургузун шим-чилээр эртемден) Лео Рейфф мыныг элдептег медээ чыдала: Гитлер 1945 чылдын июньда-ла озалааш сууржугаш Сан Диегога чажыды-биле дезин чеди келген, индейлер арзынга хорсак-каныг турган турган. Сөөлүдө хөй чылдар эрт-кенде Гитлер 100 харлап, кадыкшымы суулар-баксыран-даа болза, шимчегини хөзөөр болган.

Кичи сакыжыга кирбес элдептег ол ажыдыш-кынын соода, база бир чаа медээ аңчалган: на-цистер «ачылары» оңу тудуп алган, Муруну Америкага апарган. Бичан ол чүрек аарымдан аржакч чырагадан турган. Оң бээр дириг фашист-тик салым-чолун база катал карагы чажып шуг-лашкан.

Гитлер дайын союнда каан мен — деп, Рейфф чу-Германиядан дээр береш, индейлер арзында дириг чурттал чөрүрү деп бил-бис — деп. Рейфф чуга-алап, 1990 чылда наистер «ачылары» оңу истап си-рип тылаш, апарган ди-жир. Кажан ол туурттур ап-турда, чурттин аары ийи берген деп чүвени батыл-шывас бис. Ол хөзөө оң дугайында чуну-даа дыңна-ваан бис. Ол ышкы Гитлер дикир бе азы ол бе дээр-зин база-ла билбес бис.

1989 чылда Рейфф болу элден таарылткын херечи-ни арзында чурттал тубо ак кештиг бөрүндү кичиниң индейлерге дириг бурган деп болу беринеге сөзүк ап, ол Адольф Гитлер эвес ирги бе дээр бодалга келген.

Хөзөз эртемден доран парлала конференцияны чыгган. Бодунун ажыдыш-кынын, көрөгени, билгенин хөйге бадыткап көргүзери ол. Гитлерин 44 чыл дур-гузунда чажып чурттал кел-сени чалдыгдан тыгылган херечилдери, дандырак адаанын сан-медээлери, на-цист турсакалдары эртем-ден көрүктөс.

1989 чылдын октябрь 14-те Сан Диегога суурдан муруну бырыан чүчө 48 километр ыракта турар да-лар кызааныга кылган турлаага Гитлер турда, фюрери душ болуп көрүп

«АЗИЯ ТӨВУ» ШАҢНАЛ ДЭЭШ

Россиянын хостуг хүреш федерациязы, Тыва Республиканың күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитеди Хостуг хүрешке «АЗИЯ ТӨВУ» шааннал дээш делегей чергелиг турнирни май 26-28-те эрттирер.

Россия Федерациязының республикалары-ның, крайларының, областарының, Моолдун, ХКД чурттарының командалары киржир. Эрттирер чери: Кызыл хоорайның «Хүреш» стадиону. Эгелээри хүүнүн-не 10.00 шакта. Споснорлар болур күзелдиг организация-

лар, бүдүрүлгелер, совхозтар, коммерция тургузуглары Тыва Республиканың Спорт-күркүмунга (Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 25) болор азы 3-8-11, 3-72-37 телефоннар дамчыштыр харылзажыр. Хостуг хүреш талазы-биле турнир төнөргө, май 28-те 13.00 шакта тыва хүрешке хууда бирги чер дээш маргылдаа болур.

ТЫВАНЫҢ МӨГЕЛЕРИ ГРЕЦИЯГА ЧЕТКЕШ КЕЛГЕН

Май 20-ден 22-ге чедир Грецияның Афин хоорай-га элэди оолдар аразына хостуг хүрешке делегей чергелиг маргылдаа болуп эрткен, Россияның шилин-дек командазының кежи-гүннери болуп, Тывадан ийи оол аңаа киришкен. Эрттирер Хандагайтыдан Аян-оол Ондар, Кызыл хоорайдан Рустам Доржу болур. 53 килограммга хүреш-кен Рустам бодунуң деңзи-зинге база багай авес хүрешкен, 3-кү чери элээн. Грецияга болган ол улуг хемчээлдиг маргылдааже мөгелерни ачтырып үдээ-ринге өөредилге яамызы (оралакчы сайыт А. И. Отур), республиканың спорт школаны (директору В. А. Шутлов) акма-тегерик-биле дуаалап дөткээнинге Күреспорткомитет болган мөгелерни тренерлери өөрүп четтиргени илередиң турар. 49 килограмм деңзиге хүрешкен мөгелерден Аян-оол эң чараш болган уур-ландыларынның шулузуң ажыр хүрешкен, бодунуң деңзигинге чемпион болган.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылда уран чүүл училищези 1995-1996 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургууларны хүлээп алыр: 1. Дирижер — нинти ыры. 2. Улустун хөгжүм херекселдери (баян, аккордеон, домра, дошпулуур, гитара). 3. Национал хөгжүм херекселдери (игил, чанзы, чадаган, бызаанчы, дошпулуур). 4. Урер хөгжүм (труба, тромбон, флейта, гобой, кларнет, саксафон, валторна). 5. Фортепиано. 6. Музыка теориязы. 7. Клуб салбыры (мергежили — баянист-үдөкчи, хореография). 8. Уран чурулга. 9. Библиотека ажылы. Музыка, клуб ажылы, уран чурулга салбырына кирер кижилер мергежил аайы-биле дараазында экзаменерни дужаар: орус азы төрөөн дылга (бижимел-биле), Библиотека салбырына (орус азы төрөөн дылга бижимел-биле), орус дылга, ли-тературага (аас-биле). Киреринин экзаменерни тускай ортумак өөредилге черлеринге хүлээп алырнын дүрүмүн болгаш чурумун эзуугар июнь 19-тан эгелеп хүлээп алыр. Хүлээп алыр комиссия май 15-тан эгелеп ажыл-даар. Консультацияларны июнь 15-тен эгелеп. Директорун адынга кирер документтерге: аттестат, 9 класс доосканынын херечилели (боду-биле), эмчи шындыгы (№ 986/у хевирнин), 3.4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, төрүттүнгенини дугайында херечилел, паспорт, шериг биледи азы киир бижиктен херечилели (комиссияга боду көлгүзөр). Тайылбыр алырда Кызыл хоорай, Ленин кудум-чузу, 2, № 40 кабинетке кээр. Телефону 3-29-25.

«Шын» солун неделя дургузунда телекөрүкчүлерге (Май 29-тан июнь 4-ке чедир)

Table with 4 columns: Day (Май 29, Май 30, Май 31, Июнь 1, Июнь 2, Июнь 3, Июнь 4), Program Name (e.g., «ОСТАНКИНО», «Тыва»), Time (e.g., 6.00, 9.00, 12.00), and Channel (e.g., «ОСТАНКИНО» канал).

ШАННАЛ МАНАП ТУР

Михайл Коршуаевич Монгуштуң болгаш Мерген Михайлович Монгуштуң автотранспорт башка-рар шындыгыларын, ТВГ 66-90 дугаарлыг «Москвич-412» машинанын техпаспортун тып алган кижини Кызыл хоорайның Калинин кудумчунда 4 дугаарлыг бажыга экеп бээринерни диледвис. Силерни шааннал манап тур.

Тыва Республиканың Культура, кино болгаш туризм яамызы, афган дайынынның хоочуннарынның Тывада салбырынның фондузу Виктор Көк-оол атыг хөгжүм-шини театрына болур делегейини 2-ги Улусчу чогаалдыг фестивалының лауреаттары, «Кажан солдаттар ырлажыр турда» деп 1-ги телеконкурстун тилекчилери «АК-КӨК БЕРЕТТЕР» деп ат-сураглыг ыры бөлүүнүн концертине кел-ринерни чалап тур. Удуртукчузу — Сергей Яровой, программаның режиссеру Евгений Золотарев.

Эгелээри июнь 1-де 15 шакта, кежээ 19 шакта. Июнь 3-те кежээ 19 шакта. Билет өртээ: бичи урулгарга—5000 рубль, улуг улуска—10000 рубль. Харылзажыр телефоннар: 3-71-91, 3-41-91.

Делегейини урулгар камгаланынын хүнүнге таварыштыр Каа-Хем кожуунун Бояровка сумузуна-га чанчыл болган спортчу маргылдаалар эрттир-ерин чырап тур. Июнь 1-де 10 шакта эгелээр бо маргылдааларже киржир күзелдиг командаларны болгаш аалчыларны чалап тур бис: волейбол, 64 мөгенин хүрежи, ач чарыгы.

Бояровка суму Кыдыргазы. 1995 чылда үндүрген ЗАЗ 1102 «Таврия» машинаы садып тур мен. Өртээ 18 миллион акша. Телефон: 3-12-81.

ТАНМАЛАР БОЛГАШ ШТАМПЫЛАР (Москвада турар россия-швейцар фирма силерге танмаларны болгаш штампыларны кылы бээрине белең. Ол ышкаш, албан карточкаларын (густус кижилерге база), фирма бланкыларын база кылып берип боор бис. Бо продукцияларнын шынары эки.

Ук фирманын төлээзи силерни дараазында адреске манап турар: Кызыл хоорай, Тыва эки турачылар кудумчузу, 29. Телефону: 3-56-04.

Тыва Республиканың Хереклекчилер нинитилинин, Барыч-Хемчик композицион баштаар черлери Барыч-Хемчик кожуунун хереклекчилер нинитилинин баштаар черинде даргазы Владимир Аңгыр-оолович ОНДАРНЫН

озал-ондакка таварышкан мөчээни дыңаттышкан, оод онун иштинге, дөргүл-төрелдеринге ханы кажыдылалы илередиң тур

Кызыл хоорай. Красноармейская, 100 Индекс 667000 Түргүзүчүлери: ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫ, ЧАЗАА БОЛГАШ СОЛУННУҢ КОЛ-ЛЕКТИВИ. Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА. РЕДАКЦИЯНЫҢ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редакторунуң оралакчызы) А. В. Монгуш, А. О. Оксур (харыс-салгалыг секретары), М. М. Саал (кол редакторунуң оралакчызы), Н. С. Эргел. РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алмыр чер — 3-34-26; кол редакторунуң оралакчылары — 3-33-91, 3-34-17; харыс-салгалыг секретары — 3-34-92, оралакчылары — 3-45-93. КИЛИСТЕР: нинитилел амдыралы — 3-34-19; 3-34-88, үдүстүр — 3-34-49; 3-36-73; көдээ ажыл-агын — 3-36-84; 3-34-37, культура, өөредилге болгаш чогаал — 3-39-15, мөдээлер болгаш спорт — 3-37-11, оюлга — 3-34-39; 3-34-93, чагаа — 3-39-03, көрүктөр — 3-41-23; ундуртукчулар — 3-27-41; солун келбейн барганда — 3-57-92; 3-14-94, бухгалтерия 3-41-16. Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш мас-салыг информация чөкөтөрүнүн талазы-биле хоолдуу-дугалазынын сагылазынга контроль болгаш бүртүкелинин Тыва девискээр эгелелинде бүтүктүнген. Бүртүктүнген дугаары — Т 00007. Солунда парлалтыг материалдарының авторларынын бодалары редакциянын түзүм-биле дүшпөй барып болур. Айлалтыг саныра болган өскө-даа фактылары, дыңдылары дээш авторлар боттары харыс-салгалыг. Тыва Республиканың Пар-лалга болгаш информация талазы-биле Күрүне комите-тинин типографиязы Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажык № 1.